

ЕФЕКТИВНЕ НАВЧАННЯ НА ОСНОВІ ВЗАЄМОДІЇ ВИКЛАДАЧА ТА СТУДЕНТІВ

EFFECTIVE TEACHING BASED ON TEACHER-STUDENT INTERACTION

У статті наведено результати аналізу наукової теорії щодо взаємодії викладача і студента у навчально-виховному процесі як чинника підвищення ефективності навчання в умовах закладів вищої освіти (ЗВО). Під педагогічною взаємодією автор розуміє єдність процесу управління навчально-пізнавальною діяльністю з боку викладача і самостійності в діяльності з боку студентів. На думку автора, успіх демократичних процесів в освіті, зокрема вищій, значною мірою залежить від розвитку суб'єктно-суб'єктних взаємин між викладачами і студентами в навчальному процесі, їхньої міжособистісної взаємодії на засадах діалогу, співпраці, партнерства. Ефективне педагогічне спілкування в навчально-виховному процесі, на думку автора, має поєднувати в собі відкритість, дотримання педагогічного такту, встановлення особистісного контакту, щоб кожен студент відчував зверненість саме до нього; створення ситуацій успіху через схвалення потенційних можливостей студентів. Тобто позитивна взаємодія, що спирається на емоційний потенціал суб'єктів процесу навчання, повинна підвищувати рівень мотивації та ефективності процесу навчання загалом. Автор дійшов висновку, що організація продуктивної взаємодії викладача та студентів сприяє підвищенню ефективності навчального процесу у вищому навчальному закладі, створенню умов для самореалізації, самовизначення особи студента, розкриттю його творчого потенціалу, формуванню ціннісних орієнтацій і етичних якостей із подальшою їх актуалізацією в професійній діяльності та, звичайно ж, зменшенню вірогідності виникнення конфліктних ситуацій між викладачем і студентом. У сучасному ЗВО педагогічне спілкування являє собою спілкування, спрямоване на задоволення учасниками цього процесу, перш за все, потреби в самому спілкуванні, а не тільки на вирішення педагогічних завдань – для одних і навчальних – для інших. Отже, створення умов для розвитку особистості майбутнього фахівця, формування його професійної компетентності, стимулювання його творчої й самоосвітньої діяльності стають залежними від якості й характеру міжособистісного спілкування викладача й студента. Ключовою ланкою й ініціатором цього спілкування стає викладач.

Ключові слова: заклад вищої освіти, педагогічна взаємодія викладача та студента, навчально-виховний процес, взаємовідносини суб'єктів навчальної діяльності.

The article presents the results of the analysis of the scientific theory of interaction between teacher and student in the educational process as a factor of improving the effectiveness of training in the conditions of secondary education. Under pedagogical interaction the author understands the unity of the process of management of educational and cognitive activity on the part of the teacher and independence in the activities of students. According to the author, the success of democratic processes in education, in particular higher education, largely depends on the development of subject-subject relations between teachers and students in the educational process, their interpersonal interaction on the basis of dialogue, cooperation, partnership. Effective pedagogical communication in educational process, according to the author, should combine openness, observance of pedagogical tact, establishment of personal contact that each student felt drawn to him; creation of situations of success through approval of potential opportunities of students. That is, positive interaction, based on the emotional potential of the subjects of the learning process, should increase the level of motivation and efficiency of the learning process as a whole. The author came to the conclusion that the organization of productive interaction between teacher and students enhances the effectiveness of the educational process in higher education, creation of conditions for self-realization, self-determination of the student's personality, disclosing of its creative potential, formation of value orientations and moral qualities with their further actualization in professional activity and of course to reduce the likelihood of conflict between teacher and student. In the modern ZVO pedagogical communication is a communication aimed at satisfying the participants of this process, first of all, the need for communication itself, and not only to solve pedagogical for some and educational for others tasks. Therefore, the creation of conditions for the development of the personality of the future specialist, the formation of his professional competence, stimulation of his creative and self-educational activities become dependent on the quality and nature of interpersonal communication between the teacher and the student. The key link and initiator of this communication is the teacher.

Key words: institutions of higher education, pedagogical interaction of teacher and student, educational process, relationship of subjects of educational activity.

УДК 37.013
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-18-3-18>

Притуляк Л.М.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії та методики
дошкільної освіти
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія»
Харківської обласної ради

Постановка проблеми в загальному вигляді. Успіх демократичних процесів в освіті, зокрема вищій, значною мірою залежить від розвитку суб'єктно-суб'єктних взаємин між викладачами і студентами в навчальному процесі, їхньої міжособистісної взаємодії на засадах діалогу, співпраці, партнерства. Кардинальна зміна соціальних ролей і позицій, стосунків викладачів і

студентів зумовлена вимогами часу, новою освітньою парадигмою. Згідно із сучасними філософськими підходами у світовому освітньому просторі відбуваються такі процеси: освіта набуває ознак безперервного пізнання; учень, студент стає здобувачем й виробником особистісних знань; педагог виконує функції організатора навчально-пізнавальної діяльності учнів, студентів, процесу

набуття ними власного досвіду пізнання; ефективність, гуманістична спрямованість навчального процесу досягаються у спільній діяльності, позитивній міжособистісній взаємодії учнів, студентів в умовах спільноти, об'єднаної метою й завданнями процесу з урахуванням своєрідності позиції, культури кожної особистості [1, с. 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему взаємодії педагога з вихованцями розглядають здебільшого в контексті дослідження різних аспектів педагогічного спілкування, яке було об'єктом дослідження вітчизняних (О. Бодальов, В. Власенко, В. Казанська, В. Кан-Калик, Я. Коломінський, С. Кондратьєва, Н. Кузьміна, О. Леонтєв, Х. Лійметс, А. Реан, Т. Яценко та інші) і зарубіжних (В. Кессель, А. Косаковські, Г. Хібш, Г. Атвантер та інші) дослідників. Деякі дослідження були присвячені проблемі взаємин викладачів і студентів: загальні питання психології педагогічної взаємодії у вищій школі (О. Киричук, Г. Костюк, О. Мороз, Д. Ніколенко, В. Сластьонін та інші); діалогічна взаємодія викладача й студента як умова особистісно-професійного зростання майбутнього вчителя (Л. Долинська, В. Семиченко); психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів (І. Булах, Л. Долинська.); вплив взаємин викладачів і студентів на формування «Я-концепції» майбутнього вчителя (В. Юрченко) тощо. Взаємини викладачів і студентів педагогічного навчального закладу – це особливі стосунки педагога зі студентом (взаємини по вертикалі) та стосунки з майбутніми колегами (взаємини по горизонталі).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Актуальність розвитку суб'єктної позиції студентів у навчальному процесі, їхньої співпраці у взаємодії з викладачами зумовлена не тільки закономірними особливостями пізнавальної діяльності особистості, роллю освіти у її розвитку, але й потребами побудови громадянського суспільства, формування демократичних взаємин, громадянських цінностей у закладах вищої освіти (далі – ЗВО).

Сенсом спільної діяльності або взаємодії в партнерстві є співробітництво його учасників. У партнерських взаєминах відбувається перебудова рольових відносин викладача та студента у рівноправні. Ідея співробітництва, діалогу, партнерства у взаємовідносинах суб'єктів навчальної діяльності – одна з основних у педагогіці останніх років. Проте її реалізація в практичній діяльності відбувається з великими труднощами. Навчання, один із найдавніших процесів людської діяльності, полягає у взаємодії викладача та студента.

Мета статті – аналіз наукової теорії щодо взаємодії викладача і студента у навчально-виховному процесі як чинника підвищення ефективності навчання в умовах ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Діяльність педагога є багатоцільовою і передбачає виконання кількох гармонійно поєднаних професійних функцій: виховної, навчальної, комунікативної, організаторської, корекційної. Оптимізація навчально-виховного процесу у ЗВО залежить від того, як сприймають і розуміють один одного педагог і студент, чи прагнуть вони до взаєморозуміння. Однак лише 30% педагогів у змозі адекватно оцінити взаємини студентів у групі. Однаковою мірою це можна віднести і до ступеня адекватності самооцінки педагогом власного ставлення до студентів. Висока адекватність сприйняття і розуміння педагогом себе й інших пов'язана з наявністю в нього таких особистісних якостей, як спрямованість на творчість, на позитивний результат у роботі, на взаємодію з учасниками спільної навчальної діяльності.

Одним із суттєвих аспектів вузівського життя є постійна взаємодія викладача і студентів. У процесі цієї взаємодії відбувається особистісне зростання, духовно-творче збагачення обох сторін, що є необхідним елементом спадковості поколінь. У межах цього процесу провідна роль належить викладачу, функції якого мають специфічні риси й ознаки, а особистісні психологічні характеристики здатні впливати як на навчально-виховний процес загалом, так і на особистісний розвиток кожного студента. У певному сенсі викладач є центральною фігурою у вищому навчальному закладі, йому належить і стратегічна роль у розвитку студента протягом професійної підготовки.

Термін «педагогічна взаємодія» як поняття в науковій літературі трактується неоднозначно. У філософії взаємодія розглядається як категорія, що відображає процеси впливу різних об'єктів один на одного, їхню взаємообумовленість, взаємоперехід, зміну стану (О. Бодальов, Л. Буєва, Б. Ломов, Б. Паригін). У психології термін «міжособистісна взаємодія» розуміється як сукупність зв'язків і взаємовпливів людей, що відбуваються в процесі спільної діяльності. Педагогічна взаємодія є необхідною умовою ефективності педагогічного процесу. Поняття «взаємодія» включає в себе в єдності педагогічний вплив і власну активність вихованця, що виявляється у відповідних уявленнях або опосередкованих впливом на педагога й на себе самого (самовиховання) [2].

Взаємодія як психологічна та педагогічна категорія належить до базових категорій (О. Леонтєв). Умови взаємодії передбачають активність обох сторін, хоча можлива різна міра її прояву. Взаємодія у навчально-виховному процесі виявляється у співпраці як формі спільної, спрямованої на досягнення загального результату діяльності та спілкування [3, с. 308]. Адже головним завданням вчителя є подати матеріал, пояснити його студентові, переконати його у правильності тверджень

тощо. Водночас студент зобов'язаний сприйняти, освоїти одержаний матеріал. Крім того, між викладачем і студентом взаємодія відбувається не лише на рівні «сказав – почув», «почув – сприйняв», але й на багатьох інших рівнях, зокрема на невербальному, емоційному рівнях розуміння. Діалогічна взаємодія викладача та студента є багаторівневим процесом, під час якого відбувається одночасне засвоєння мотиваційно-сміслової і предметно-операційної сторін учительської професії, тобто відбувається як особистісне, так і професійне зростання [4]. Взаємна зацікавленість один одним активізує самопізнання обох учасників, стимулює процеси самовираження, збагачує новими способами саморозвитку [5, с. 217].

Під педагогічною взаємодією ми розуміємо єдність процесу управління навчально-пізнавальною діяльністю з боку викладача і самостійності в діяльності з боку студентів.

І. Чередов розглядає в структурі процесу навчання особливі типи навчальної роботи, які складаються з педагогічно виправданого поєднання управління навчальною діяльністю з боку вчителя та самостійної роботи учнів. Ним виділяються три типи навчального процесу за ознакою ступеня прояву самостійності учнів у навчальній діяльності: робота під безпосереднім керівництвом учителя з його допомогою, напівсамостійна сумісна робота та повністю самостійна робота [6, с. 81].

Ефективне педагогічне спілкування в навчально-виховному процесі, на нашу думку, має поєднувати в собі відкритість, дотримання педагогічного такту, встановлення особистісного контакту, щоб кожен студент відчував зверненість саме до нього; створення ситуацій успіху через схвалення потенційних можливостей студентів. Тобто позитивна взаємодія, що спирається на емоційний потенціал суб'єктів процесу навчання, повинна підвищувати рівень мотивації та ефективності процесу навчання загалом.

У процесі навчання відбувається зміна структури співпраці та взаємодії – від спільної з педагогом дії до підтриманої дії, далі – до наслідування і до самонавчання. Студент долучається до вирішення продуктивних завдань на початку процесу засвоєння нового наочного змісту на основі спеціально організованої активної взаємодії та співпраці з викладачем та іншими студентами [7].

Під час вибору форми навчальної роботи на заняттях ураховується, як певна форма впливає на розвиток студентів, на формування їхніх знань і вмінь. Кожна форма має свої плюси та мінуси для різних груп студентів. Вплив різних загальних форм навчальної роботи на продуктивність навчальної діяльності студентів визначається специфікою навчального матеріалу.

Під час планування педагогічної взаємодії зі студентами на заняттях різних видів викла-

дач на підставі аналізу сильних і слабких сторін загальних форм навчальної роботи може підбрати оптимальне їх поєднання, яке забезпечить більш високу ефективність навчальної праці. Рівні педагогічної взаємодії А. Бойко пропонує визначати, зважаючи на способи діяльності вчителів і учня. Це дає змогу розглядати взаємодію вчителя і учня не в статичному, а в динамічному плані, не ізолюючи, не протиставляючи і не відхиляючи один рівень взаємодії на користь іншого [8, с. 117–118].

Способи взаємодії викладача і студентів за джерелом знань і вмінь можуть складати такі пари методів викладання і учіння: розповідь викладача – слухання студентів, запитання викладача – відповіді студентів, читання викладача – слухання студентів, показ викладача – сприйняття студентів, демонстрація об'єктів – спостереження студентів, постановка завдання – виконання студентами [9, с. 58].

У психології вищої школи розроблені основні оптимальні вимоги щодо взаємин у системі «викладач – студент», які найбільш ефективно впливають на процес педагогічної взаємодії: взаємодія факторів «провідності» й співробітництва під час організації педагогічного процесу; формування у студентів почуття професійної єдності з викладачем; подолання рецидивів авторитарних форм педагогічного впливу; забезпечення наукового співробітництва студентів і викладачів; реалізація системи неофіційних, нерегламентованих контактів викладачів і студентів. При цьому слід підкреслити важливість «організації» взаємин на основі захопленості спільною творчою діяльністю [10, с. 92].

Для оптимізації педагогічної взаємодії викладача та студента можна використовувати такі напрями підвищення ефективності навчального процесу: забезпечення наступності педагогічної взаємодії викладачів і студентів на різних етапах професійного навчання; поступовий обмін між викладачами та студентами соціально-рольовими функціями; аналіз особистості викладача та студента, який є умовою та результатом їхніх стосунків у процесі навчання; перехід від індивідуально-спільного (фронтальне чи паралельне навчання) до спільно-взаємодійного типу організації навчання; вияв рівня задоволення викладачів і студентів педагогічною взаємодією та складнощів, що стоять на заваді; аналіз і оцінка результатів педагогічної взаємодії. Отже, сучасна психолого-педагогічна наука розглядає педагогічну взаємодію як професійне спілкування викладача та студента на заняттях і після занять, яке спрямоване на створення сприятливого, здорового психологічного клімату, на оптимізацію навчальної діяльності та відносин між викладачем і студентом.

Отже, можливо припустити, що педагогічна взаємодія забезпечить ефективність процесу формування професійної комунікативної ком-

петентності студентів, якщо буде організована у формі особистісного спілкування, для якого характерні ознаки, визначені науковцями, зокрема такі: суб'єктивно-смысловий характер спілкування учасників взаємодії; актуалізація мотиваційних ресурсів навчання та особистісних мотивів діяльності; співпраця у прийнятті рішень усіма учасниками взаємодії, досягнення єдності змісту і цілей; спрямованість спілкування на розвиток у студентів цілеутворення і самоаналізу; наявність здібності до «емпатичного розуміння» партнера із взаємодії.

Висновки. Отже, організація продуктивної взаємодії викладача та студентів сприяє підвищенню ефективності навчального процесу у вищому навчальному закладі, створенню умов для самореалізації, самовизначення особи студента, розкриттю його творчого потенціалу, формуванню ціннісних орієнтацій і етичних якостей із подальшою їх актуалізацією в професійній діяльності та звичайно ж зменшенню вірогідності виникнення конфліктних ситуацій між викладачем і студентом.

У сучасному ЗВО педагогічне спілкування являє собою спілкування, спрямоване на задоволення учасниками цього процесу, перш за все, потреби в самому спілкуванні, а не тільки на вирішення педагогічних завдань – для одних і навчальних – для інших. Отже, створення умов для розвитку особистості майбутнього фахівця, формування його професійної компетентності, стимулювання його творчої й самоосвітньої діяльності стають залежними від якості й характеру міжособистісного спілкування викладача й студента. Ключовою ланкою й ініціатором цього спілкування стає викладач.

Навчальна діяльність у студентському колективі за допомогою раціонально побудованої взаємодії викладачів і студентів створює сприятливі умови позитивного формування пізнавальної самостійності особистості. Процес педагогічної взаємодії з боку викладача повинен будуватися з урахуванням багатьох чинників, які впливають на формування самостійності студента. Взаємодіючи із студентським колективом, окремими студентами, викладач вступає до системи різноманітних відносин. Його особистий приклад відіграє визначальну роль у формуванні ставлення студентів до нього. Глибокі знання, вимогливість викладача до себе, повага до особистості студента, дії у відповідності до суспільних і педагогічних закономір-

ностей сприяють формуванню позитивного ставлення з боку студентів до його вимог і діяльності. Суворі вимогливість у поєднанні з глибокою повагою до особистості кожного студента забезпечує необхідну результативність під час організації навчально-виховного процесу. Такі взаємовідносини мають особистісний характер: студенти повинні довіряти викладачу, переживати разом із ним успіхи і недоліки. У цьому проявляється виховний вплив на формування особистості кожного студента.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Равчина Т.В. Організація взаємодії викладача і студентів у навчально-виховному процесі вищої освіти: концепції, підходи, технології. *Вісник Львівського університету. Серія : Педагогіка*. 2005. Вип. 19. Ч. 2. С. 3–16.
2. Червінська І.Б. Педагогічна взаємодія вчителя та учня в освітньо-виховному середовищі гірської школи. *Педагогічний дискурс*. 2012. Вип. 13. С. 394–398.
3. Долинська Л.В. Психолого-педагогічні умови ефективної взаємодії викладачів і студентів в умовах традиційної освіти. *Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України*. Київ, 2005. Вип. 26. Т. 2. С. 8–11.
4. Ляска О.П. Професійно-функціональні ролі педагога як комунікатора. *Вища аграрна освіта України*. 2006. № 33. С. 12–14.
5. Норкіна О. Педагогічні технології взаємодії викладача і студентів. *Вісник Львівського університету. Серія : Педагогіка*. 2009. Вип. 25. Ч. 2. С. 216–222.
6. Чередов І.М. Методика планирования школьных форм организации обучения. Омск : Омский пед. ин-т им. А.М. Горького, 1983. 104 с.
7. Клак І.Є. Моделювання процесу формування професійної комунікативної компетентності у майбутніх учителів-філологів. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 5. С. 58–67.
8. Бойко А.Н. Теория и методика формирования воспитывающих отношений в общеобразовательной школе. Киев : Вища школа, 1991. 264 с.
9. Цина А.Ю. Обґрунтування типів педагогічної взаємодії викладача і студентів у процесі професійної підготовки. *Молодий вчений*. 2018. № 5.3 (7.3). С. 57–61.
10. Повар А.М. Співробітництво викладача і студента в умовах інтеграції сучасних педагогічних технологій. *Проблеми дидактики історії* : зб. наук. пр. 2015. Вип. 6. С. 89–94.